

УДК 336.02

Постоленко Ю. П.

Одеський національний економічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Досліджено особливості бюджетного процесу на макрорівні. Визначено основні характеристики бюджетного процесу на рівні суб'єкта господарювання. Проаналізовано взаємозв'язок бюджетних процесів на різних рівнях економічної системи. Виявлено основні проблеми сучасного бюджетного процесу.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, державний бюджет, бюджет суб'єкта господарювання.

Постановка проблеми. Бюджет є основою ефективного функціонування будь-якої сучасної економічної системи. Виконання соціально-економічних функцій держави здійснюється на основі формування і реалізації державної бюджетної політики, яка заснована на відповідному бюджеті. Бюджет є однією із найважливіших інституційних основ економічної незалежності держави. Бюджет забезпечує акумулювання коштів, що необхідні для фінансування потреб держави та проведення державної внутрішньої і зовнішньої політики. Бюджет одночасно є важливим елементом ринкових відносин і адміністративним інструментом. Бюджет обумовлює результати реалізації соціально-економічних процесів на різних рівнях.

У сучасних умовах для виживання і збереження довгострокової конкурентоспроможності суб'єкта господарювання повинні постійно адаптувати свою діяльність до умов ринкового оточення. В такій ситуації все більшого значення набуває удосконалення системи управління діяльністю суб'єктів господарювання, що має базуватися на ефективній системі формування та реалізації їх бюджетів.

На кожному рівні формування та реалізації бюджету є певні особливості та відмінності. Однак є ряд однакових правил реалізації бюджетного процесу, що дозволяє взаємопов'язувати бюджети різних рівнів у межах економічної системи держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процес реалізації ефективної бюджетної політики розглядали О.Я. Колісник [3], Л.В. Лисяк [4], А.І. Сухоруков [6], В. Сідлецький [5], С.І. Юрій [9] та інші. Питання бюджетування розглядали у своїх працях М.Д. Білик, І.О. Бланк [2], Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валувєв, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, В.В. Ковальов, В.Ф. Палій, В.П. Савчук, Я.В. Соколов, М.Г. Чумаченко, набутки яких є змістовними та маючими практичну цінність.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, проблеми оптимізації бюджетного процесу на рівні держави та особливо на рівні суб'єктів господарювання залишаються актуальними та не в повній мірі дослідженими. Після прийняття нового Бюджетного кодексу зростає актуальність проблеми дослідження бюджетного процесу на рівні держави, зокрема його основної стадії – стадії виконання бюджету як із прибуткової, так і з витратної частин.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження основних можливостей та проблем реалізації бюджетного процесу на різних рівнях економічної системи України.

Виклад основного матеріалу. Бюджетний процес являє собою вид діяльності, що здійснюється в певній логічній послідовності, має циклічний характер, що виражається у здійсненні послідовної

сукупності процесуальних дій, що направлені до єдиної мети.

Сутність бюджетного процесу пов'язана з обґрунтуванням бюджетних процедур, їхнім групуванням і логічним спрямуванням на досягнення поставленої мети, якою є забезпечення економічного суб'єкта таким обсягом грошових коштів, котрого він потребує для повсякденного виконання своїх функцій і стратегічних завдань. Ці процедури мають бути чіткими, взаємопов'язаними, завершеними, такими, що базуються на попередніх та складаються у єдиний бюджетний процес [4].

Бюджетний процес на рівні держави – це особливий вид діяльності відповідних державних структур. Ця діяльність передбачає складання, розгляд, затвердження, виконання бюджетів, контроль за виконанням бюджетів у кожній ланці бюджетної системи України. Ця діяльність не є довільною, вона регламентується нормами права, передусім Бюджетним кодексом України.

Бюджетний процес на рівні підприємства – управлінська технологія, яка використовується для забезпечення оптимальної структури та співвідношення доходів та витрат, надходжень та витрат, активів та пасивів підприємства чи його структурних елементів для досягнення визначеної мети функціонування. В такому бюджеті мають бути представлені за кількома варіантами розписані потреби та ресурси підприємства у кількісній формі. Основна мета бюджетного процесу на мікрорівні – це координація напрямків діяльності всіх підрозділів на досягнення кінцевого результату, яким є забезпечення ефективного розвитку.

Кожна стадія бюджетного процесу як частина єдиного процесу має свої особливості. Стадія є самостійним елементом бюджетного процесу та певним рівнем у досягненні кінцевої мети цього процесу. Для цього використовуються певні форми, методи, важелі, інструменти, способи, орієнтуючись на стратегічні перспективи та завдання соціально-економічного розвитку економічного суб'єкта. Кожна стадія базується на попередній, складаючи в цілому єдиний бюджетний процес. Вдосконалення бюджетного процесу неможливо без вдосконалення етапів складання, затвердження та виконання державного бюджету або бюджету підприємства.

Основними ознаками бюджетного процесу на макрорівні є бюджетне прогнозування і складання розрахунків показників бюджету на перспективу, бюджетне програмування, вибір сценарію розвитку економіки, на підставі якого формується проєкт бюджету наступного року, вибір показників бюджету та встановлення вимог до переліку показників, врахування бюджетних обмежень, вибір методу складання проєкту бюджету, визначення механізму взаємодії президентської, виконавчої та законодавчої гілок влади стосовно змісту та вимог до майбутнього бюджету, необхідність орга-

нізації відносин між органами державної влади і місцевого самоврядування стосовно розподілу бюджетних коштів між окремими бюджетами, організація виконання бюджету.

Для макрорівні перелік ознак є дещо скороченим.

У бюджетному процесі на різних рівнях найважливішим фактором його існування і функціонування є динамічність. Обов'язковою ознакою бюджетного процесу є система техніко-організаційних нормативів витрат, що діють протягом визначеного часу.

Бюджетний процес можна вважати ефективним за умови чіткого визначення завдань, які формує економічний суб'єкт, якості реалізації завдань: уточнення стратегічних пріоритетів, завдань та функцій суб'єкта; розробка основних напрямів бюджетної політики на наступний рік, виявлення матеріальних, трудових та фінансових резервів; забезпечення реальності прогнозних обсягів доходів і витрат бюджету; збалансування бюджету; забезпечення своєчасного та повного надходження бюджетних ресурсів відповідно до затверджених обсягів; своєчасне і повне фінансування запланованих витрат; якісне та своєчасне розроблення і затвердження звітності; здійснення контролю за дотриманням податкового і бюджетного законодавства тощо.

Ці завдання є узагальненими, кожне з яких містить широкий спектр конкретних завдань, пов'язаних з окремими аспектами бюджетного процесу відповідного рівня.

Складність і масштабність завдань обумовлені складністю і масштабом бюджетного процесу у цілому, кількістю та функціями його учасників, різними чинниками зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного та суб'єктивного, кількісного та якісного походження.

У вітчизняній фінансовій літературі та нормативно-правових актах принципам організації бюджетного процесу не приділяється належна увага.

До принципів організації бюджетного процесу на макрорівні доцільно віднести, у першу чергу, узагальнюючі принципи формування бюджетної політики та спеціальні принципи, які відображають особливості бюджетного процесу і мають відношення тільки до нього, зокрема, такі: єдності теорії і практики, взаємозв'язку, самостійності, об'єктивності, ефективності, соціальної справедливості та неупередженості, розвитку, законності, зіставності та порівняльності, історизму, стабільності, директивності, безперервності, повноти, реальності, планованості та пропорційності, наукової обґрунтованості, демократії, компетентності, гнучкості, системності, пріоритетності, економії, гласності, публічності і прозорості, зацікавленості, відповідальності, бюджетного контролю у бюджетному процесі.

Відсутність таких принципів у Бюджетному кодексі наносить шкоду бюджетному процесу у цілому, хоч окремі принципи цього процесу у Кодексі наведені як принципи побудови бюджетної системи.

Основні принципи бюджетного процесу на мікрорівні мають бути закріплені у бюджетному кодексі підприємства, який має бути основним документом в системі внутрішнього документообігу, що регламентує фінансово-господарську діяльність підприємства. Кодекс повинен враховувати специфічні умови функціонування суб'єкта господарювання.

Вченими розроблені численні принципи бюджетного процесу на мікрорівні [3; 4].

Основними принципами вважаємо такі:

1. Принцип безперервності бюджетного процесу.

2. Принцип формування єдиної бази даних бюджетування, управлінського і бухгалтерського обліку задля забезпечення достовірності та порівняльності різних показників управлінської і фінансової звітності. Для цього необхідно єдине кодифікування статей прибутків і витрат, центрів фінансової відповідальності, плану рахунків управлінського обліку.

3. Балансовий метод заснований на використанні принципів бухгалтерського обліку при плануванні бюджетів як реєстрів управлінського обліку. Його застосування дозволяє забезпечити коректність розрахунків, порівняльність показників бюджетів з даними бухгалтерського обліку.

4. Принцип багатоступінчастого аналізу витрат і маржі, що дає можливість оцінювати структуру собівартості і прибутку на різних стадіях фінансово-виробничого циклу для ухвалення економічно обґрунтованих рішень.

5. Принцип бюджетування по напрямках витрат і по основних видах діяльності, що передбачає виділення основних видів діяльності.

До важливих принципів організації бюджетного процесу на мікрорівні доцільно також віднести принципи взаємозв'язку, самостійності, об'єктивності, ефективності, розвитку, зіставності і порівняльності, стабільності, реальності, планованості і пропорційності, гнучкості, системності, пріоритетності, економії, відповідальності, контролю тощо.

До основних особливостей бюджетного процесу в Україні слід віднести наступні: бюджетний процес одного бюджетного періоду є тривалим і охоплює не менше трьох календарних років; кожен календарний рік пов'язаний з бюджетними процедурами трьох бюджетних років: складання та прийняття рішень по звітності про виконання бюджету за попередній рік, виконання бюджету поточного року, складання проекту бюджету наступного року; враховуючи велике значення та складність бюджетного процесу, він проходить під керівництвом Верховної Ради України; до виконання бюджетних процедур на кожному етапі бюджетного процесу залучаються всі органи державної влади, державного управління та місцевого самоврядування; у бюджетному процесі беруть участь всі підприємства, організації та установи незалежно від форм власності, рівня управління, місця знаходження, організаційної та функціональної структури, а також громадяни, які пов'язані з дохідною чи видатковою частиною бюджетів; кожна стадія бюджетного процесу є самостійним етапом, має завершену форму. Одночасно всі стадії взаємозв'язані між собою. Під час бюджетного процесу реалізуються бюджетні права органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування. Бюджетний процес забезпечує реалізацію бюджетної доктрини держави.

Умовно проблеми бюджетного процесу в Україні можна розділити на три категорії: проблеми на стадії прийняття бюджету; проблеми, що виникають в процесі виконання бюджету; проблеми контролю та відповідальності за бюджетний процес.

Щоб уникнути цих проблем або хоча б зменшити їх кількість доцільно було б доповнити Бюджетний Кодекс України нормами, що передбачали б відповідальність учасників бюджетного процесу за невиконання чи несвоєчасне виконання процедур формування і погодження проекту Закону про державний бюджет та за порушення встановлених заборон.

Основними проблемами бюджетного процесу вітчизняних підприємств багато років є недосконалість інформаційних систем та недостатній рівень фахівців, що повинні складати бюджети. Крім того формування бюджетів на макrorівні потребує відповідних витрат, передусім часу. Тому в першу чергу доцільно активно впроваджувати системи бюджетування на крупних підприємствах задля забезпечення координації дій структурних підрозділів, підвищення якості управлінських рішень щодо формування та використання економічних ресурсів задля покращання фінансових результатів тощо.

Висновки. Бюджет займає центральне місце у фінансовій системі будь якого економічного суб'єкта, забезпечує виконання задач і функцій, що стоять перед ним, виступає діючим механізмом його фінансової політики. Раціональна організація бюджетного процесу залежить від чіткого визначення його сутнісного наповнення. Бюджетний процес – досить складне явище, яке має розглядатися за його елементами, до яких слід відносити стадії, учасників, методи, інструменти і моделі. Крім того, доцільно враховувати внутрішні і зовнішні чинники впливу на прийняття бюджетних рішень.

Список літератури:

1. Бюджетний кодекс України / Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 37-38.
2. Бланк І. А. Основи фінансового менеджмента : в 2 томах / І. А. Бланк. – К. : Ельга, Ника-центр, 2001. – 1248 с.
3. Колісник О. Я. Бюджетна безпека у забезпеченні стратегії соціально-економічного розвитку держави : автореф. дис. ... канд. наук : 08.00.08 / О. Я. Колісник. – 2009. – 22 с.
4. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. В. Лисяк. – К. : ДННУАФУ, 2009. – 600 с.
5. Сідлецький В. Ефективність бюджетної політики та її впливу на формування державного бюджету / В. Сідлецький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.ua.edu.ua/2012/efektyvnist-byudzhetnoji-polityky-ta-jiji-vplyvuna-formuvannya-derzhavnoho-byudzhetu>.
6. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія / А. І. Сухоруков. – К. : НІПМБ, 2004. – 117 с.
7. Тренев Н. Н. Управление финансами : учебн. пособие / Н. Н. Тренев. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 496 с.
8. Фінанси: підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеев та ін.] ; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

Постоленко Ю. П.

Одесский национальный экономический университет

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕССА НА РАЗНЫХ УРОВНЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Резюме

Исследованы особенности бюджетного процесса на макроуровне. Определены основные характеристики бюджетного процесса на уровне предприятия. Проанализирована взаимосвязь бюджетных процессов на различных уровнях экономической системы. Выявлены основные проблемы современного бюджетного процесса.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный процесс, государственный бюджет, бюджет предприятия.

Postolenko Y. P.

Odessa National Economic University

IMPROVING THE BUDGET PROCESS AT VARIOUS LEVELS OF ECONOMIC SYSTEM

Summary

The budget process at the macro level is investigated. The main characteristics of the budget process at the enterprise's level are investigated. The relationship budgetary processes at different levels of economics system is analyzed. The basic problems of modern budgeting process are determine.

Key words: budget, budget process, the budget, budget of enterprise.